

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

ILK O'RTA ASRLARDA O'RTA OSIYODAGI ZARBXONALAR VA ULARDA XITOIY AN'ANASIDA ZARB QILINGAN TANGALAR

Malika To'raboyeva

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti II bosqich magistranti
telefon: 998919095158, elektron pochta: malikaturaboeva.@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada asosan Ilk O'rta asrlarda O'rta Osiyoning qaysi hududlarida xitoycha an'ana aks etgan ya'ni tanganing o'rtasi to'rtburchak shaklda o'yilib zarb qilingan tangalar haqida ma'lumot berilgan.

Kalit so'zlar: Kesh, stratigrafik, sosoniy, Choch, dinor, runik, ixshid, "kaj juan tun bao" tang'a

Аннотация: В данной статье в основном представлена информация о монетах, отчеканенных в раннем средневековье, в каких регионах Средней Азии отразилась китайская традиция, середина монеты была вырезана в форме квадрата.

Ключевые слова: Кеш, стратиграфия, сасаниды, чач, динар, рунический, ихшид, «кай жуан тун бао», клеймо.

Annotation: This article mainly provides information about the coins minted in the Early Middle Ages in which regions of Central Asia reflected the Chinese tradition, the middle of the coin was carved in a square shape.

Key words: Kesh, stratigraphic, Sasanian, Choch, dinar, runic, Ikhshid, "kaj juan tun bao", stamp

Ilk o'rta asrlarda O'rta Osiyoda pul muomalasi butunlay boshqacha tamoyil asosida qurilgan: barcha (yoki deyarli barcha) mintaqalarda kumush tangalar pul hisoblangan (Xorazmni hisobga olmaganda, bu rolni sosoniy draxmalari o'ynagan), mahalliy mis tangalar o'z qiymatiga ega bo'lmagan holda, ma'lum bir kurs bo'yicha kumush tangalar bilan bog'liq bo'lgan belgi tanga sifatida ishlatilgan. Bunday mis tangalarni zarb qilish huquqi nafaqat yirik viloyatlar (Buxoro So'g'di, Samarqand So'g'di, Choch va boshqalar), balki ular tarkibidagi yirik siyosiy-ma'muriy birliklar – Samarqand So'g'didagi Pendjikent viloyatlarida ham bo'lgan.

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

Tanga topilmalari (kulolchilik, metall buyumlar va boshqalar bilan birgalikda) O'rta Osiyodagi ilk o'rta asrlar arxeologik qatlamlari, binolari, aholi punktlari va boshqalarni arxeologik qazishmalarida tanishish maqsadida keng qo'llaniladi. Biroq, ko'plab tanga guruhlar juda ko'p va noaniq belgilangan zarb qilish vaqtiga ega. Bunday tangalarga aniq vaqt qo'yish uchun qo'shimcha arxeologik tadqiqotlar zarur. Masalan, Penjikentning ilk o'rta asrlar shaharchasi xarobalarining batafsil stratigrafik profili bir qancha tangalar seriyasining sanasini sezilarli darajada aniqlandi va yaxshilandi¹.

Ilk o'rta asrlarda O'rta Osiyoda tangalar va tanga muomalasi to'g'risida to'liq nashr yo'q, hatto uning har bir mintaqasi bo'yicha to'plangan ma'lumotlar pul xo'jaligi sharoitlari va undagi jarayonlarni aks ettiradigan darajada ko'p va vakillik bo'lsa ham². Marv vohasidan topilgan numizmatik materiallar Shimoliy Xuroson mintaqasidagi zarbxonalar va tanga muomalasining turi to'g'risida ko'p ma'lumotlarni beradi. Parfiya davrida muomaladagi tangalarning aksariyati mahalliy zarbxonada ishlab chiqarilgan bronza tangalar edi. Aftidan, Marvdagi Parfiya va Sosoniy zarbxonalari o'rtasidagi o'tish davri teskari tomonda chavandoz tasvirlangan tangalar va old tomonida o'ng tomonga qaragan hukmdor byusti tasvirlangan.

So'g'd - Zarafshon daryosining quyi oqimini o'z ichiga olgan bu hududda tanga zarb qilishning dastlabki davri Evtidem tetradraxmalarining ilk so'g'd taqlidlarini ishlab chiqarishni to'xtatishi bilan yakunlandi, uning oxirgi nusxalarida: old tomoni – tiarali hukmdor - "Gerakl" va orqa tomonida askar tasviri tushurilgan. Ularning Samarqand tangalari bilan kamonchilar bilan tipologik o'xshashligi (ular V asr oxiri yoki VI asr boshlarigacha zarb qilingan,) ularni xronologik jihatdan bog'lashgan.

Ilk O'rta asrlarda Markaziy Osiyo hududlarida xitoy an'anali - markazida teshikli quyma mis tangalar VII asrning ikkinchi choragida ham Buxoro (va Samarqand) markazlarining bir qismi tomonidan chiqarilgan. Ular, shuningdek, Samarqand, So'g'd va Shimoliy Toxaristonliklar "kaj juan tun bao" afsonasi bilan ilk tan tiplariga ergashgan (bir tomonda prototip ierogliflari ko'rsatilgan). Ularning chiqarilgan joyi teskari tomonida "Buxoro" belgilari bilan ko'rsatilgan – xuddi "Buxorxudot" draxmasi va ba'zi mislarning teskari tomonidagidek, biroq Xitoy tipidagi Buxoro mis tangalarida so'g'd afsonalari yo'q³. Ularning Buxoro So'g'diga tegishli ekanligini Varaxshadagi topilmalar tasdiqlaydi.

¹ Belenickij, Marshak, Raspopova, 1980; 1984 yil, 225-262-betlar; 1986, 305-313-betlar

² Davidovich, Zejmal'. , 1980, 70-80-betlar

³ Smirnova, So'g'd tangalarining katalogi. Moskva.1981. 316-318-betlar

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

Xitoy tipidagi tangalarning yana bir guruhi Buxoro So'g'd kelib chiqishi bo'yicha ham faqat Pajkentdagi topilmalardan ma'lum bo'lib, uning joylashuvi haligacha aniqlanmagan⁴.

Xitoy tipidagi tangalar (markazida to'rtburchak teshikli) Buxoro So'g'dining boshqa markazlarida, xususan, Pajkenda ham ishlab chiqarilgan. Bunday tangalarning Buxoro va viloyat chiqarilishi taxminan VII asrning uchinchi choragidan bir xil bo'lgan ko'rinadi va ular Shimoliy Toxariston yoki Samarqand So'g'ddagi kabi uzoq vaqt davomida zarb qilingan emas.

Buxoro So'g'dining old tomonida tuya tasvirlangan, orqa tomonida olov qurbongohi yoki sug'd afsonasi tasvirlangan tangalar so'nggi chorak – VIII asr boshlariga tegishli. Smirnova ma'lumotlariga ko'ra, G'arbiy So'g'dning ilk tangalari guruhiga mansub bo'lib, ular Buxoro tangalaridan oldin joylashgan. Old tomonida "kaj juan tun bao" afsonasi va orqa tomonida Buxoro ramzi tasvirlangan xitoycha yozuv. Shishkin va Smirnovanikining aniqroq sanasi Musakaeva tomonidan berilgan davr bu - IV-V asrlar, lekin yana batafsil dalillar yo'q. Tuyali tangalar bo'yicha arxeologik-stratigrafik ma'lumotlar ancha kechroq – VII asrning oxirgi choragini ko'rsatadi. VIII asr boshlariga to'g'ri keladi, ammo bu seriya uchun xronologik ramka hali ham noaniq. Buxoro So'g'dining turli viloyat markazlari tomonidan chiqarilgan mahalliy tangalar butun Buxoro So'g'd zarbxonalariga qaraganda ancha yomonroq ma'lum. Pajkentdagi xitoy tipidagi tangalar allaqachon topilgan. 1982 yildan beri davom ettirilgan Pajkentdagi muntazam qazishmalar natijasida boshqa mahalliy tangalar ham paydo bo'ldi, lekin ular odatda yomon saqlanish holatida bo'lib, nashr etilmagan.

Ayniqsa, old tomonida inson qiyofasi sxematik tasviri (Smirnovaga fikriga ko'ra - "runikaga o'xshash belgi") va teskari tomonida arabcha afsonaviy belgilar tasvirlangan kichik mis tangalar mavjud bo'lib⁵, uni Pajkend hududiga tegishli ekanligini aniqlagan. Ularning chiqarilishi VIII asrning 20-yillaridan keyin boshlangan. Arab rivoyatidagi turkumlarning birida teskari tomonda bu mislarning kumush dirhamlarga aloqasi ko'rsatilgan borligi aytilgan.

Shimoliy Toxaristonda (hozirgi Tojikiston va O'zbekistonning janubiy qismi) tanga muomalasining ilk o'rta asrlar davrining boshlanishi, xuddi Buxoro So'g'dida bo'lgani kabi, sosoniylar tipidagi kumush tangalarning keng tarqalishi bilan bog'liq edi.

Qadimda Shimoliy Toxaristonning tanga muomalasi asrlar davomida Kushon pul tizimining sezilarli ta'sirida bo'lgan (qiymati 2 dinor, 1 dinor va ¼ dinor bo'lgan oltin

⁴ Smirnova, So'g'd tangalarining katalogi. Moskva.1981. 318-323-betlar

⁵ Smirnova, So'g'd tangalarining katalogi. Moskva.1981. 418-419-betlar

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

tangalar, mis “tetradraxmalar” va “draxmalar”), lekin IV asr oxiriga kelib muomalada kushon mislari unchalik ko‘p emas. Amudarjoning o‘ng qirg‘og‘iga (ayniqsa, daryo bo‘yidagi hududlarga) vaqtincha egallab turgan Sosoniy kushonshohlari tangalari qisqa muddat (IV asrning oxirgi choragi – V asr boshlari) kirib keldi. Ushbu tangalarning Shimoliy Toxaristonga ommaviy kirib kelishi qadimgi va ilk o‘rta asrlardagi tanga muomalasi o‘rtasidagi o‘tish davrini bildiradi.

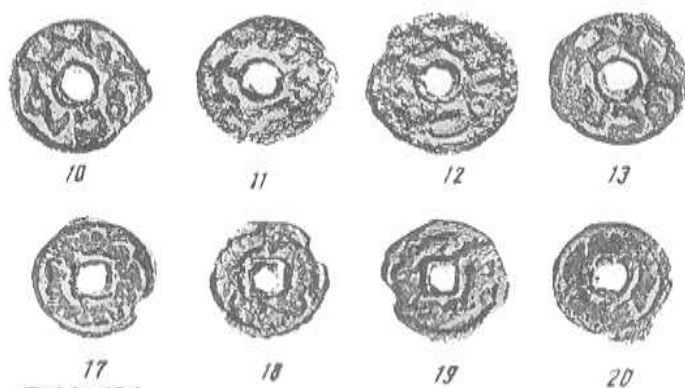

Table 121

Kofirnigon vodiysida (Kofirniganqal’a, Munchaktepa) va xususan, Vaxsh vodiysida yuzlab ilk o‘rta asr tangalari (Ajinatepa, Kolxozobod yaqinidagi Kofirqal’a va b.) topilgan. Bu yerda Shimoliy Toxaristonning g‘arbiy qismida deyarli noma’lum bo‘lgan markazida teshikli (xitoy tipidagi) quyma mis tangalar

ustunlik qilgan. Uchta guruhni osongina ajratish mumkin: 1) dumaloq teshikli va baqtriya kursiv yozuvi bo‘lgan tangalar (teskarisi yassi), ko‘rinishidan Kofirnigonning quyi oqimi – Kobadyan egaligi (Munchaktepa, Taxti-Qobod xarobalari va boshqalar) bilan bog‘liq. lekin Vaxsh vodiysida (Ajinatepa va boshqalar) ham uchraydi {121, 9-13 -jadval.}; 2) to‘rtburchak teshikli va so‘g‘d yozuvida rivoyat bo‘lgan va teskari tomonida sxematik tarzda tasvirlangan “kaj juan tun bao” xitoy ierogliflari (buzilishlar bilan, – {121-jadval, 14-16 }) tangalar, teskari tomoni esa tekis. oxirgi masalalar bo‘yicha {121-jadval, 17-20 }; 3) dumaloq teshikli va bir tomonida bir necha turdagi tangalar tasvirlangan (ikkinchi tomoni tekis) tangalar, ular sxematiklashtirishning turli bosqichlarini ifodalaydi: tamga, aftidan, markaziy tuynuk atrofida aylana va tashqariga chiqadigan chodirlardan iborat bo‘lgan { 121-jadval, 21-35 }. Ikkinchi va uchinchi guruhni faqat Vaxsh mulkida (Kofirqal'a, Lag'mon xarobalari, Chorgultepa xarobalari, Ajinatepa va boshqa arxeologik yodgorliklar) keng joylashtirish mumkin.

ikkinchi guruh o‘rtasidagi farqlar turli xil aylanma hududlari bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin bo‘lsa, unda birinchi va ikkinchi guruh ishlab chiqarila boshlangan deb taxmin qilish mumkin. taxminan bir xil vaqt (yoki birinchi guruh ikkinchidan bir oz kechroq edi).

Uchinchi guruh tangalari soni jihatidan Vaxshning chap qirg‘og‘ining markaziy qismida – Kolxozobod yaqinidagi Kofirqal'a xarobasida ustunlik qiladi. Kolxozobod atrofidan

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

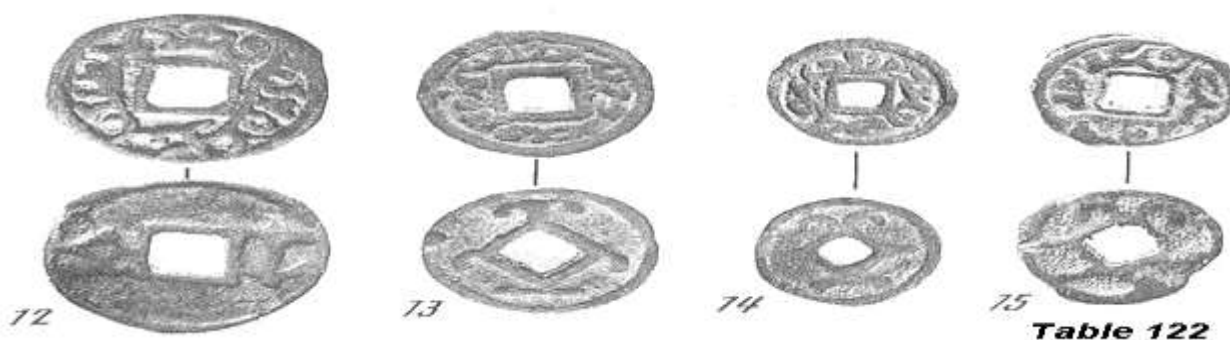
uchinchi guruh tangalar topilmasi (245 nusxa) topilganda ⁶[Davidovich, 1979. 79-84-betlar. No 20] . V.A.Livshichning fikricha, ularda tasvirlangan "tamgalar" "aslida to'rtta xitoy ieroglifiga taqlid bo'lgan, ular yanada sxemashtirilgan va buzilgan" [Davidovich, 1979. p. 80]. Ularni ishlab chiqarish davri VII asrning oxirgi choragi bilan cheklangan. - VIII asrning birinchi choragi yoki birinchi yarmi. Biroq, uchinchi guruh tangalarining dastlabki nashrlari, ularda tamgalar sezilarli sxematiklashtirilmagan bo'lsada, ikkinchi guruh tangalaridagi xitoy ierogliflarining tarqalishi bilan hatto uzoq o'xshashlikni ham ko'rsatmaydi. Bundan tashqari, ikkinchi guruhdagi markaziy teshik kvadrat, uchinchi guruhda esa dumaloq bo'lib, bu birinchi va uchinchi guruh o'rtasidagi aloqani ko'rsatadi.

Taxminan xitoy tipidagi Vaxsh tangalarining uchala guruhi ham bir vaqtning o'zida paydo bo'lgan, ammo ular o'rtasidagi hududiy chegaralarni (masalan, Vaxshning chap qirg'og'ining shimoliy qismi – V. Ikkinchi guruh uchun Qo'rg'on-Tjube va Adjinatepa, uchinchi guruh uchun Kolxozobod viloyati).

VI-VIII asrlarda Shimoliy Toxaristonga nafaqat kumush, balki O'rta Osiyoning qo'shni viloyatlaridan mis tangalar (yakka topilmalar) ham yetib kelgan. G'arbiy qismida Samarqand So'g'd ixshidlari tangalari, Pancha-Pendjikent hukmdorlari tangalari ro'yxatga olingan ⁷, shuningdek, Shimoliy Toxaristonning sharqiy qismlarida (Ajinatepa va boshqalar) Amudarjani janubidagi erlarda chiqarilgan mis tangalarning yagona namunalari ham ma'lum.

Samarqand So'g'dida feodal hukmdorlar tomonidan qirol zarbxonasidan tashqari Xitoy tipidagi quyma tangalar ham chiqarilgan. Feodal masalalar ichida eng mashhuri "Pancha hukmdorlari" (Pendjikent) tangalari bo'lib, ular odatda Penjikent xarobalari tomonidan qazib olingan va 800 dan ortiq namunalar olindi.

Panchaning uchta hukmdori o'z tangalarini chiqargan: Gamaukajn (Smirnova tadqiqoti bo'yicha Amukyan yoki Chamukjan) - VII asrning 90-yillari boshlarigacha. {122-

⁶ Davidovich, 1979. 79-84-betlar. No 20

⁷ Rtveldadze, 1987. b. 126

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

jadval, 12 }, Chekinchur Bil'ge (Bidjan) – taxminan 694-708/9 yoki milodiy 690-704 yillar oralig'ida {122-jadval, 13 } va “Xonim Nana” {122-jadval, 14, 15 } – orasida Milodiy 709-722 yillar, agar u Devashtich ismli hukmdorning katta xotini bo'lgan deb taxmin qiladigan bo'lsak qaysidir lahzalarda “Samarqand podshosi” unvonini ham olib yurgan. Mug tog'idagi qal'a hujjatlarida Devashtich va Chekinchur Bilg'a ham tilga olinadi, bu numizmatik ma'lumotlarni tarixiy jihatdan oqilonlashtirishga ma'lum darajada yordam beradi. Biroq, hal qilinmagan savollar bor: Devashtich nomi yozilgan tangalar yo'qligi; Mug'dan olingan B-8 hujjatidagi Chekinchur Bil'gening to'liq nomi "Bag'd podshosi, Pancha hukmdori"; va hokazo. Pancha hukmdorlari aftidan munosib sulola tuzmaganlar.

Qashqadarja daryosi havzasi o'ziga xos “numizmatik viloyat” sifatida nisbatan kech shakllangan. Bu “Naxsheb” tangalarining zarb etilishi bilan boshlandi: chap tomonga qaragan hukmdor boshi va old tomonida sug'd afsonasi, orqa tomonida esa orqa oyoqlarida turgan sherni qilich bilan kesgan podshoh

S I Kabanov ularni o'rganish va mahalliyashtirish bo'yicha juda ko'p ishlarni amalga oshirdi. Zarbxona markazi - Erqo'rg'on shaharchasi xarobalari muntazam ravishda qazib olindi, bu juda aniq stratigrafik ustunni yaratishga imkon berdi ⁸. Ushbu turdagi tangalarning 500 dan ortiq namunalari topilgan. Ularning aksariyati – Erqo'rg'on xarobalari va uning yaqin atrofi, bu Kabanovni mahalliyashtirishni qat'iy qo'llab-quvvatlaydi.

“Naxsheb” zarbxonasining qachondan boshlanishi masalasi haligacha hal etilmagan edi. Fikrlardagi farqlar birinchi nashrlardan keyin darhol paydo bo'ldi. Kabanov tadqiqotlariga ko'ra ularni IV-V asrlarga mansub bo'lib, undan keyin – V-VI asrlarga qadar ko'payganligini aytadi. Qashqadarja hududida “Naxsheb” tangalari bilan birga muomalada bo'lgan boshqa tangalar ham bo'li bu tangalarning kimga tegishliligi hozirgacha noaniq. “Naxsheb” tangalari esa aniq ustunlikga ega bolgan boshqa tangalarga nisbatan. tangalarning kimga tegishliligi hozirgacha noaniq. “Naxsheb” tangalari esa aniq ustunlikga ega bolgan boshqa tangalarga nisbatan.

---

⁸ Isamiddinov, Suleymanov, 1984

International Multidisciplinary Scientific Global Conference on Education and Science

Hosted Online from Vienna, Austria
on October 20th, 2022.

www.conferencepublication.com

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA MANBALAR.

1. Boboyorov. G'. ilk O'rta asrlar tangalarida O'zbekiston hudiddagi davlatchilikka doir ma'lumotlar // O'zbekiston tarixi manbashunosligi masalalari. –Toshkent: 2010. –B. 46-54
2. Babayarov G'. Two additional Turkic titles in Sogdian documents of Mugh Mountain // [http://www. groups.yahoo.com/group/Sogdian-L](http://www.groups.yahoo.com/group/Sogdian-L) (October 2011).
3. Babayarov G'., Tabaldiev K. New inscriptions from Kyrgyzstan // [http://www.groups.yahoo.com/group/ Sogdian-L](http://www.groups.yahoo.com/group/Sogdian-L) (November, 2011).
4. Smirnova, So'g'd tangalarining katalogi. Maskva 1981

